

nem rendeződtek eddig egy ciklusba, mégis „együvé-olvasásra” készítetik a godnos befogadót.

E kísérletre egy író-olvasó találkozó adott alkalmat – a diákok kérdései és a költő vallani akarása teremtették meg a dolgozatban közölt szöveg megszületésének lehetőségét. Remélem, e kettős portrét nemcsak az irodalomtörténészek tudják hasznosítani, hanem olvasván örvendeznek azok is, akik szeretik Baka István verseit.

(Készült a szegedi Deák Ferenc Alapítvány támogatásával.)

VARGA MAGDOLNA

Baka István: Farkasok órája

Míg Baka utolsó kötete vállalta az alcímet („válogatott és új versek”), addig most csak a tartalomban találunk utalást arra (a keletkezés dátumai), hogy nem csupán két év termését adja közre a kötet. Vajon meg tudott-e újulni a szerző – megújult-e velünk, általunk e világ?

Milyen egyszerű lenne kronológiához kötni a változó időt! 1969: Tiszatáj – az indulás; 1975: **Magdolna-zápor** – az első kötet; 1981: **Tűzbe vetett evangélium** – a második verseskötet; 1985: Robert Graves-díj, **Döbling** – a harmadik verseskötet; 1986: az amerikai József Attila-díj, 1987: Radnóti Miklós-díj; 1989: József Attila-díj; 1990: **Égtájak célkeresztjén**; 1992: Weöres Sándor-díj, **Farkasok órája**. Az adatok száraz logikájából akkor is tudunk következtetni, ha kihagytuk az elbeszélésköteteit, a nívódíjas fordításait, ha nem veszünk tudomást több évtizedes szerkesztőségi munkájáról (Kincskereső). Véleményünk megalapozott: Baka István a nyolcvanas-kilencvenes évek jelentős költőjévé vált. Ami akkor lesz meglepő, ha összegezzük kötetekben megjelent verseit: még a százötvenet sem éri el a számuk. De ha Baka ilyen szűkszavú, akkor mit kezdjünk másfél év termésével.

A kötet figyelmes olvasásakor rögtön szembe tűnik egy eltérés! Baka előző kötetének „14 ciklusában a *Háborús téli éjszaka* kivételével a címadó vers a ciklus végén található. E megoldással láncszemszerű kapcsolat jön létre, hiszen a cikluscím és a címadó vers foglalja keretbe a tematikus egységű műveket”. (*Árpás Károly: Vízmélyben gomolygó éj*. Baka István: *Égtájak célkeresztjén*. Forrás 1990/9. 88.) Ott a ciklusok nagyjából arányosak voltak – itt pedig: az I.: 5 (1980–1990), a II.: 7 (1983–1990), a III.: 6 (1989–1990), a IV.: 7 (1989–1992) és az V.: 13 (1972–1991) versből áll! A versek alig fűzhetők fel az időrendre, a ciklus címadó versei eltérő helyre kerültek (I.: fiktív, II.: f., III.: 4., IV.: 3. és V.: f.), mintha a kötetszerkesztésben a spontaneitás játssza szerepet. Ráadásul a II. és az V. ciklus olyan öntörvényű egész, amely önmagában is megállna. Baka István új könyve meghökkentő, a költő új oldaláról mutatkozik be. Ahhoz, hogy újrarendezzük ismereteinket róla, a ciklusok szorosabb értelmezésére van szükség.

Liszt Ferenc éjszakái – az első ciklus versei nemcsak a kedvenc zeneszerzőt mutatják be (több szerzeményére is konkrét utalással), hanem a zeneértő költőt is. Baka meghatározó jelentőséget tulajdonít a zenének, s ezért nem véletlen, hogy a *verszenének* is. Napjainkban, a neovantgárd alkonyán, a tárgyias költészet és a posztmodern idején nem tudnék megnevezni olyan élő magyar költőt, akinél ilyen szerepet

játszana a versritmus. Baka verseit hallgatni lehet! A Baka-vers megőrizte ezt az egyre inkább háttérbe szoruló jellegét a költői alkotásnak, dallama, sodrása van versbeszédének. Zeneisége archaizálna, ha nem párosulna a modern képalkotással. Figyeljük csak meg a ciklus záróversét! Egyrészt a retorikus szövegépítkezés elemeiből hozza létre versszakait (refrén, epifora és más „panelszerkezetek”), másrészt a Baka-motívumokat variálja úgy, hogy a végén még tud újítani is:

*Porunkra égi sírgödör
Csontkorhadéka hó pereg
(Gyászmenet)*

A virrasztó Liszt Ferenc, a lírai én eszünkbe juttatja a **Szekszárdi mise** alakjait, a szituáció kezelése és megoldása pedig egy korábbi szerepjátékát: az öreg Vörösmarty imitálását (Értelmezését a Tiszatáj 1990/4-es számában olvashatjuk). Vajon miért Lisztet választotta a költő? A kortársakat is izgatta a világhírű zeneszerző nemzeti tudata, gondoljunk csak *Arany János, Jókai Mór és Vörösmarty Mihály* alkotásaira. Ha a műveket olvassuk, akkor be kell látnunk, hogy nem lokálpatriotizmusról van szó, hanem a művészlét határhelyzeteit vizsgálja a költő. Ha nem értünk egyet vele, akkor másképpen közelít; ha nem halljuk meg a lélekharangot (amelyről állítom: a boldog békeidőké), akkor hangot vált – így lépünk át egy másik ciklusba.

A **Yorick monológjai** bevalottan a hatalom és az idő függvényében vizsgálja a bolond – művész – túlélő – tudósító viszonyát. A Hamlet-parafraízis (lásd Árpás Károly elemzését a Tiszatáj 1992/8-as számában) epizálta a lírát. A cikluscím ugyan a dráma felé mutat – esetleg ez felelne meg az elbeszéléskötetekben olvasható egy-egy drámának? –, de az elbeszélőforma és a meditatívitás az intellektuális epikára emlékeztet. Baka már korai alkotásában kísérletezik a műnemek vegyítésével, gondolok itt a feledésbe merült művének, **A völgy felett lebegő lány** 4. jelenetének Vándor-monológjára! Majd csak a **Tűzbe vetett evangélium** versei között valósul meg a zenei formára épülő versszerkesztés (*Trauermarsch, Háborús téli éjszaka*), amit a *Döbling* című Széchenyi-versében emel tőkélyre. S akkor most egy teljesen elütő kompozícióval találkozunk.

A ciklus versei már nyelvezetükben kihívják a befogadót. Villon argó-balladáinak Mészöly Dezső-i fordításai, korábban *Faludy* átköltései óta ilyen mélységekbe talán egyedül csak *Soós Zoltán* ereszkedett alá („sitt-versek”), ám egyikőjük sem volt képes arra, amire Yorick-Baka:

*nem tagadom meg égi lényegem
és nem keverem össze szarral a vért.*

(Yorick arsch poeticája)

S akkor még nem is szóltunk arról, hogy emez „égi lényeg” vonzáskörébe a Biblia mellett Goethe Mephistója és Madách Lucifere is belefér. Ha ugyanis elszakadunk az első benyomástól, akkor be kell látnunk: a költő obszcenitása, közönségessége nemcsak hogy nem sértő, de nyelvi leleményeknek és meglepően sok allúzióknak, imitációnak és asszociációnak ad teret.

Hosszan elemezhetnénk a beszédmódok és a hangnemek észrevétlen váltogatását, amellyel elfedi egyéni történetformálását (nála például Fortinbras svéd(!), vagy a királyné az ismeretes párbajban mérgezett kendőt nyújt). Yoricknak – bár a nosztalgikus világlátása *Cormieux* figurájával rokon – lendülete van. Róla elhisszük, hogy mesterként ismeri és használja

*... húszféleképp értelmezhető szavainak
ahogy a nyaklevágást elkerüljük egy-egy szellemes
hízelgésnek de gúnynak is ható
ám mindenesetre zavarbaejtő fordulattal*

(Fortinbras Yorick harmadik monológja)

Ezt a hangnemet üti meg, de csak előlegezve a nyitó vers, amelynek asszociációs tágasságát az összes Yorick-vers sem képes betölteni, mert bár Helsingörről van szó,

ám e hely nem lokalizálható a Shakespeare-dráma helyszínéeként: a szocialista „vadkelet” díszletei között folyik az előadás. A ciklus verseiben a meglepő enjambementokra hívnám föl a figyelmet, illetve a verselméleti és világnézeti hitvallás versének bravúros rímeire. Nyújtott sorai, kötetlen jambusai az eddig megszokott Baka-versektől eltérő világot hordoznak; noha ez a világ már elmúlt, de a záró vers befejező jelen idejének viszolyogtató besúgóképe nem áztatja az olvasót.

Visszatér a sorba, beilleszkedik a többi Baka-ciklus közé a középső, amely egyben a kötet címadója is. Szerencsére a ciklus címadó verséről már olvashattunk elemzést (*Varsányi Anna*, *Tiszatáj* 1991/9) s ennek elemző megállapításait elfogadjuk. Számunkra érdekesebb a nyitó és záró vers dallamossága. Az anapsztikus *Esős tavasz* akkor is a tavaszt idézné, ha nem szerepelne ott kivételesen a hónapnév is (1989. május). Az *Őszi esőzés* daktilikus sorai pedig a beletörődést érzékeltetik (1990. november). Nem tudom, hogy *Bellmann* vagy *Brodzskij* fordítása nélkül is megszülettek volna-e a zongorára, gitárra kívánczó művek. A *Századvégi szonettek* vagy az *Ősz van az űrben* olyan formabiztonságról tanúskodik, amely kortársai fölé emeli Bakát. *Mészöly Miklós*nak ajánlott költeménye pedig az „önelhelyezést” kísérli meg. (Arról sem feledkezik meg, hogy a versbe belopja a **Vasárnap délután** című elbeszélésének, meg az **Én, Thészeusz** című kisregényének a kamaszát.)

A **Farkasok órája** a lírai én vergődése a megváltozott világban, az értékösszeomlás ideje, amikor senki sem adhat még tanácsot sem. A lírai hős szembesül körülményeivel, ám ez nem dagályos fordulatokkal, jelképekkel valósul meg. A mesternek vallott Mészöly Miklós világlátása ez, babitsos, adys borulátás – náluk soha nem tapasztalt, ám a lírában megengedett személyes közvetlenséggel.

Az **apokalipszis szakácskönyvéből** címének frappáns oxymoronja, a hozzá kapcsolódó három vers ismét váltást jelent. Földidéződik a miszticizmussal, a kabalisztikával kacérkodó, foglalkozó költő (lásd **A kisleány és a vámpírok** elbeszélésköte, más versei), aki mitológiákat értelmez és a jövőbe vetítve értékeli korát. A három vers mint három kiszakadt, nem egymást követő lap kísérel megsejteni valamit azokból a titkokból, amelyeknek értelmezése körül nem egy vallási irányzat jött létre. Baka blaszfémiaja ugyan nem éri el a középkori karneváli játékok élességét („Consumatum est”: „Bevégeztetett” helyett Minden elfogyott!), de profanizált istene ugyanúgy alá van vetve a Romlás törvényeinek, mint a teremtésből bármi más – legfőképpen az vigasztalhat minket, hogy ellentétben a *Körvadászat* Istenével: nem ő a kezdeményező. Akkor *ki?* Tartok tőle, hogy Baka humanizmusértelmezése itt fordul a groteszkbe és az abszurdba: emberközpontú a világ.

Ez a ciklus egyébként a leggyengébb – a megszerkesztettsége szempontjából. Az *Örökség* még úgy-ahogy kapcsolódik, az *Égi zsebóra* is (noha az életművet ismerők Koleszár Béla-Mefisztóra is gondolhatnak, lásd Baka István **Margit** című kisregényét, viszont alig értjük a *Sirálytó* idehelyezését. A *Kerti óda* pedig, közvetlenül az *Égi zsebóra* után, föltétené a kérdést: most óras vagy kertész a teremtő – s akkor a teremtés mi? De félre a tréfával, a *Kerti óda* hangszerelése, világképe, költői eszközei inkább a következő ciklushoz kapcsolódnak. Ha megjegyezhető: itt érzékelhető egyedül, hogy Baka két év elteltével jelenteti meg új kötetét. Nem a versek színvonalával van bajunk, csak a rendeződésre nem találunk felismerhető indokot. (Igaz is: kell lenni ilyen indoknak? Be lehet, be kell szorítani a műalkotást az értelmezési stratégiák Prokrusztész-ágyába?) Nem állítjuk azért, hogy az értelmezésünk az egyetlen lehetséges megközelítés.

A kötet záróciklusa talán a legmarkánsabb, leginkább önálló kötetbe kívánczó egysége a **Sztyepan Pehotnij versesfüzete**. Ez a tizenhárom vers (csak ennyi?) megérdemelné a tipográfiai kísérletezést: valami olyan nyomdai trükköt, amely a hektográfra vagy a stencilre emlékeztet. Mert szamizdatköltészet ez a javából, sőt mi még Arany János példázatát is megkockáztatnánk a malacvisításról (lásd Vojtina ars poetikája 95–104. sorok). Pehotnij versei, lírai életrajza egy korszak lenyomata

lesz, talán még pontosabb, mint *Szilágyi Ákos* szemelvénygyűjteményeié. Az 1991 áprilisában megalkotott művek (az első a Téli út) még az orosz filológust is megtévesztenék.

S nemcsak az orosz alcímek miatt. Az is segít a misztifikációban, hogy Baka orosz–magyar szakos diákként hosszú ideig élt Leningrádban (hozzáférhetett másolatokhoz), sok orosz fordított, ezért utána is többször megfordult a Szovjetunióban (hozzájuthatott), végül baráti kapcsolatok révén is megismerkedhetett ezzel a „gyalogos”-sal. Aztán meg a versekből, mint elrongyolódott fényképekből, kirajzolódik az akmeista hagyományokon felnövő, s mert elzárt a világtól, a modernséget önmagából szülő költő szikár alakja. Már csak interjúk és memoárok hiányoznak az inkarnációhoz. Baka teremtett figurája az összes imitált személyétől előbb, Psyche méltó társa.

Figyelemre méltó, ahogyan a *Yorick*-hoz hasonlóan, elválaszthatatlanul beépíti korábbi verseit: a *Raszkolnyikov éjszakái* 1972-es, *Rachmaninov zongorája* és a *Prelűd* 1987-es, a *Hodaszevics Párizsban* pedig 1990-es. A többi viszont az 1991-es év gyűmölcsé – a tartalomjegyzékből is látjuk: fontos versek születtek e két év alatt.

A Pehotnij-versek tartalmi elemzéséről érdemben nem nyilatkozunk, hiányzik nyelvtudásunk, hogy érzékeljük a „fordítások” és az eredeti művek kettős szépségét, így csak sejtjük, érezzük igazságát. Hiányoznak a közös alapélmények is – bár ezek részben pótolhatók: gondolok két esszesorozatára („Felhő felhőt gyúrva jajgat...” Az orosz irodalom mártírúma 1–6. Dél-Magyarország 1991. 09. 28.–1991. 12. 14. és Portrévázlatok az orosz költészetből 1–5. uo. 1992. 01. 04.–1992. 02. 29.). Várjuk e ciklus értelmezését!

Mi az mégis, ami számunkra is érthető, bennünket is megragad ezekben a versekben? Néha úgy érezzük, mintha *Kavafisz* vagy Brodskij verseit olvasnánk (a litván *Venclova* túl ismeretlen), s költészetük nézőpontjából olyan hűvös-tárgyilagossággal szemlélhetjük a birodalmak korát: korunkat, mint ahogy a leendő medikák és medikusok, esetleg biológiaszakkörösök tanulmányozzák majd múzeumi „tárgyként” pusztító betegségeinket. Ami viszont hiányzik a teljességérzethez (és nemcsak innen), az a derű. Amely nem nosztalgia, nem cinizmus, nem ironia és nem kilépés; az az azonosíthatatlan és definiálhatatlan bölcs derű, amely megtanít a megalkuvások nélküli túlélésre – ám e hiány nem a költő hibája.

Baka István a legtöbbet tette meg, amit tehetett. Kötete lezárt egész; őrizi a bakai folytonosságot, két nagyszerű ciklusa bemutatva: mit tud a költő, s ráadásul a második, harmadik és ötödik ciklusa egyben úgy kordokumentum, hogy az időből kiszakítva is megállja helyét. Az egész kötet is, magyarázó előszavak, utószavak és jegyzetek nélkül a spontaneitás jegyében született. Lehet, hogy eddig elkényeztetett bennünket a művész a kötetszerkesztés igényességével, ám úgy is felfogható, hogy nem ő került időzavarba, hanem mi!

S ha jutna esélyünk a borítékolásra, ha az időhúzást nem politikai és egyéb magánérdeki szándékok vezetik, ha a stratégiai és taktikai húzások szövevényében, mely mint háló borul ránk, volna időnk az anyagi, tárgyi világ szempontjain kívül mások figyelembevételére, akkor emeljük le a polcra ezt a karcsú, puha fedelű kötetet, amely eltűnhetett volna az összeomló kiadók örvényében, és bár nem találunk benne mindenre ígét, mégis, úgy vélem, nekünk, rajtunk fog segíteni a műélmény megélése, megértése. S bár erre nincs szabadalmi jog, hadd idézzem a múlt század emberét: probatum est.

(*Tolna Megyei Könyvtár – Szekszárd Város Önkormányzata, 1992*)